Stenogrammid

XIII Riigikogu, VI Istungjärk, täiskogu korraline istung

Esmaspäev, 06.11.2017, 15:00

Toimetatud

15:00 Istungi rakendamine
1. 15:18 Arupärimine majanduse olukorra ja eelarvedefitsiidi kohta (nr 382)
2. 16:00 Arupärimine rahvaste enesemääramisõiguse kohta (nr 376)
3. 16:47 Vaba mikrofon

15:00 Istungi rakendamine

15:00 Esimees Eiki Nestor
Tere, austatud Riigikogu! Alustame täiskogu VI istungjärgu 7. töönädala esmaspäevast istungit. Kellel on soovi üle anda eelnõusid või arupärimisi? Jüri Jaanson, palun!

15:01 Jüri Jaanson
Austatud istungi juhataja! Head kolleegid! Eelmisel aastal enne jõulupausi võtsime siin Riigikogus vastu ravikindlustuse seaduse ja sotsiaalmaksuseaduse muutmise seaduse, millega kehtestasime tööealistele ravikindlustatud inimestele hambaravihüvitise. Nüüdseks on selge, et see hüvitis ei ole loodetud moel tööle hakanud. Mullu avaldus enne selle seaduseelnõu vastuvõtmist puhkenud aruteludel suur vastasseis haigekassa ja hambaarstide liidu vahel, seda just ravimihindade küsimuses. Praeguseks on välja kujunenud olukord, kus hambaravihüvitist pakub vaid 25% kõikidest Eesti hambaraviteenuse osutajatest. Ülejäänud ei pea olemasolevatel tingimustel liitumist võimalikuks. Peamine põhjus on ebareaalsed ehk turul mitte kehtivad hambaraviteenuste piirhinnad. Reformierakonna 12 liikmel on sellel teemal hulk küsimusi. Eelkõige soovime teada, mida peab terviseminister Ossinovski võimalikuks lahendiks, kus näeb ta väljapääsu olukorrast. Aitäh!

15:03 Esimees Eiki Nestor
Martin Helme, palun!

15:03 Martin Helme
Lugupeetud spiiker! Head kolleegid! Annan Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsiooni liikmete nimel üle arupärimise ettevõtlus- ja infotehnoloogiaminister Urve Palole seoses meie ID-kaardi katastroofiga. Kui see ID-kaardiga seotud turvariski probleem sügisel üles kerkis, siis rahustati avalikkust, et mure ei ole nii suur, kui see nüüdseks kujunenud on. Praeguseks on väga suur hulk inimesi digiteenustest täielikult ära lõigatud. Seoses sellega me tahame teada, kuidas ikkagi on lastud tekkida olukorral, kus päevas suudetakse uuendada ainult 15 000 ID-kaarti. Miks turvariskiga kaartide uuendamine venib nii kaua ja mida inimesed vahepeal tegema peavad? Kas seda olukorda ei olnud võimalik ette näha? Miks avalikkust eksitati turvariski vähendamise jutuga, kes vastutab selle kõige eest ja mida ette võtta kavatsetakse? Alla on kirjutanud seitse fraktsiooni liiget. Aitäh!

15:04 Esimees Eiki Nestor
Jaak Madison, palun!

15:05 Jaak Madison
Austatud Riigikogu esimees! Head kolleegid! Annan Konservatiivse Rahvaerakonna fraktsiooni liikmete nimel üle arupärimise keskkonnaminister härra Kiislerile. Teemaks on jahiturism ja jahilindude

küttimine Eestis. Tänavu oktoobris teavitas meedia juhtumitest, et paljud jahituristid on lasknud meelelahutuslikul eesmärgil suurtes kogustes veelinde ega ole oma lastud saaki ära koristanud, vaid on jätnud suurel hulgal jahilinde vedelema. See on haavanud väga paljude inimeste õiglustunnet ja oleks hea, kui seda teemat saaks ka siin koos keskkonnaministriga arutada. Meil on neli küsimust. Esiteks: 2013. aastal uuendatud jahiseadusega anti maaomanikele piiramatu voli küttida oma maal väikeulukeid. Paraku on samast aastast kehtiva seaduse kohaselt väikeulukite loetelus ka jahilinnud. Kas see muudatus on end õigustanud ja miks ei kuulu jahilinnud eraldi ulukikategooriasse? Teiseks: miks ei ole seaduses jahilindude küttimise ülempiiri? Kolmandaks: kas Keskkonnaministeerium ei pea mõistlikuks kehtestada iga jahiluba väljastades lindude küttimise konkreetne ülempiir? Ja viimane küsimus: kuidas on see probleem lahendatud teistes Euroopa Liidu liikmesriikides, näiteks meie naaberriikides Lätis, Leedus ja Soomes? Aitäh!

15:06 Esimees Eiki Nestor
Andres Ammas, palun!

15:06 Andres Ammas
Lugupeetav juhataja! Lugupeetavad Riigikogu liikmed! Seitse Vabaerakonna fraktsiooni liiget on allkirjastanud ühe arupärimise. Nagu arupärimise esitajad on Riigikogu juhatuse tarkadest näpunäidetest aru saanud, on arupärimises alati kõige tähtsam viide seadusele. Nii et ma rõhutan: vastavalt muuseumiseaduse §-le 18 korraldatakse riigimuuseumi juhi ametikoha täitmiseks avalik konkurss. Konkursi läbiviimise korra kehtestab minister määrusega. Seadus küll ei anna juhiseid, kuidas konkursikomisjoni koosseisu täpselt tasakaalustama peaks. Õigusega eeldatakse, et küllap kultuuriminister suudab selle tasakaalustatuse alati niigi tagada, ilma et need nõuded seaduses sisalduksid. Hiljaaegu toimus konkurss Eesti Rahva Muuseumi direktori kohale ja selle läbiviimise viis on pälvinud avalikkuses, ütleksin, mittetäielikku mõistmist ja ka kriitikat. Selle komisjoni komplekteeris kantsler suures osas oma alluvatega ja see pani arupärijate hinnangul kogu komisjoni ebamugavasse olukorda. Kas kultuuriminister tegi kõik selleks, et juhindudes muuseumiseaduse §-st 18 ja ministri määrusest tagada konkursi läbipaistvus ja konkursikomisjoni sõltumatus? Seda arupärijad küsivadki. Aitäh!

15:08 Esimees Eiki Nestor
Kalvi Kõva, palun!

15:08 Kalvi Kõva
Hea Riigikogu esimees! Head kolleegid! Nagu me teame, on siin saalis iga päev ajalooline, aga tänane päev on eriti ajalooline, sest meie hea kolleeg Ivari Padar istub selles koosseisus viimast korda siin meie hulgas. Homsest on ta juba europarlamendi liige. Sellest tingituna algatab Sotsiaaldemokraatliku Erakonna fraktsioon Riigikogu otsuse eelnõu, et Ivari Padari asemel hakkaks Riigikogu probleemkomisjoni riigireformi arengusuundade väljatöötamiseks kuuluma Tanel Talve. Aitäh!

15:09 Esimees Eiki Nestor
Krista Aru, palun!

15:09 Krista Aru
Austatud Riigikogu esimees! Head rahvaesindajad! Annan Vabaerakonna fraktsiooni kaheksa liikme nimel üle arupärimise haridus- ja teadusminister Mailis Repsile. Arupärimine puudutab teaduspoliitilisi otsuseid, mis puudutavad Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituuti. Meeldetuletuseks: Teadus- ja Arendusnõukogu raportis ette pandud konsolideerimise arutamiseks moodustati Riigikantselei juurde rakkerühm, kes töötab välja põhimõtteid, kuidas oleks kõige mõistlikum teadusasutusi omavahel liita. Ellu on viidud paar otsust: Tõravere observatoorium ja Eesti Biokeskus on liidetud Tartu Ülikooliga. Eesti Keele Instituuti otsustati mitte liita. Mis toimub Keemilise ja Bioloogilise Füüsika Instituudiga? Tegemist on meie teadussaavutustelt teise teadusasutusega. Millist teaduspoliitilist eesmärki teenib selle asutuse kiirendatud liitmine? Mäletatavasti on see meie ainus teadusasutus, mille kohta on ka oma seadus. Meil on ministrile kolm küsimust, millele palume lahkesti ja kiiresti vastata. Aitäh!

15:11 Esimees Eiki Nestor
Heili Tõnisson Vabariigi Valitsuse esindajana, palun!

15:11 Valitsuse esindaja Heili Tõnisson
Austatud esimees! Hea Riigikogu! Vabariigi Valitsus algatab täna kuus seaduseelnõu ja esitab 11 Riigikogu otsuse eelnõu. Esiteks, lennundusseaduse ja riigilõivuseaduse muutmise seaduse eelnõu. Riigikogus esindab seaduseelnõu menetlemisel Vabariigi Valitsust majandus- ja taristuminister Kadri Simson. Teiseks, maakatastri seaduse, maapõueseaduse ja ruumiandmete seaduse muutmise seaduse eelnõu. Selle eelnõu menetlemisel Riigikogus esindab Vabariigi Valitsust keskkonnaminister Siim Kiisler. Kolmandaks, spordiseaduse ja tulumaksuseaduse muutmise seaduse eelnõu. Riigikogus esindab seaduseelnõu menetlemisel Vabariigi Valitsust kultuuriminister Indrek Saar. Neljandaks, Ülemaailmase Postiliidu 26. kongressi lõppaktide ratifitseerimise seaduse eelnõu. Selle seaduseelnõu menetlemisel Riigikogus esindab Vabariigi Valitsust ettevõtlus- ja infotehnoloogiaminister Urve Palo. Viiendaks, vedelkütuse seaduse muutmise seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu. Kuuendaks, Eesti Vabariigi valitsuse ja Kirgiisi Vabariigi valitsuse vahelise tulumaksudega topeltmaksustamise vältimise ning maksudest hoidumise tõkestamise lepingu ratifitseerimise seaduse eelnõu. Nende kahe seaduseelnõu menetlemisel Riigikogus esindab Vabariigi Valitsust rahandusminister Toomas Tõniste.
Ja nüüd Riigikogu otsuse eelnõud. Esiteks, "Kaitseväe kasutamise tähtaja pikendamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooni juhitud Iraagi väljaõppe ja kaitsevõime ülesehitamise toetamise koolitusprogrammis". Teiseks, "Kaitseväe kasutamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooni või selle liikmesriigi, Euroopa Liidu või Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni juhitaval muul rahvusvahelisel sõjalisel operatsioonil sellesse esmakordsel panustamisel". Kolmandaks, "Kaitseväe kasutamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel Ühendkuningriigi Ühendekspeditsiooniväe koosseisus". Neljandaks, "Kaitseväe kasutamise tähtaja pikendamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel rahutagamismissioonil Kosovos". Viiendaks, "Kaitseväe kasutamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel Põhja-Atlandi Lepingu Organisatsiooni reageerimisjõudude koosseisus". Kuuendaks, "Kaitseväe kasutamise tähtaja pikendamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel väljaõppe- ja nõustamismissioonil Afganistanis". Seitsmendaks, "Kaitseväe kasutamise tähtaja pikendamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel rahvusvahelisel sõjalisel operatsioonil Inherent Resolve". Kaheksandaks, "Kaitseväe kasutamise tähtaja pikendamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel Euroopa Liidu sõjalisel missioonil EUNAVFOR Med/Sophia". Üheksandaks, "Kaitseväe kasutamise tähtaja pikendamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel Euroopa Liidu väljaõppemissioonil ja ÜRO rahutagamismissioonil Malis". Kümnendaks, "Kaitseväe kasutamise tähtaja pikendamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel ÜRO rahuvalvemissioonil Liibanonis". Ja üheteistkümnendaks, "Kaitseväe kasutamise tähtaja pikendamine Eesti riigi rahvusvaheliste kohustuste täitmisel konfliktijärgsel rahutagamismissioonil Liibanonis, Iisraelis, Egiptuses ja Süürias". Nende üheteistkümne eelnõu menetlemisel Riigikogus esindab Vabariigi Valitsust kaitseminister Jüri Luik. Aitäh!

15:15 Esimees Eiki Nestor
Austatud Riigikogu! Olen vastu võtnud 18 eelnõu ja viis arupärimist. Menetleme neid kõiki kodu- ja töökorra seaduses ette nähtud korras. Kohaloleku kontroll, palun!
Kohaloleku kontroll
Täiskogul on kohal 79 Riigikogu liiget.
Päevakorra kinnitamine. Riigikogu juhatusele on teinud taotluse riigikontrolör ja tema ettepanek on – me võime seda arutada või mitte – kolmapäevases päevakorras punktid ära vahetada. Aga ei, need on juba vahetatud. Väga hea, suurepärane!
Panen hääletusele VI istungjärgu 7. töönädala päevakorra. Palun võtta seisukoht ja hääletada!
Hääletustulemused
Päevakorra kinnitamise poolt oli 73 Riigikogu liiget, vastuolijaid ega erapooletuid ei olnud. Päevakord on kinnitatud. Enne kui me läheme edasi päevakorraga, soovime edu Ivari Padarile! Ühtlasi on mul ka üks teade. Nimelt on põhiseaduskomisjon esitanud taotluse määrata eelnõu 513 muudatusettepanekute esitamisele uue tähtaja ja see on 9. november kell 17.15.

1. 15:18 Arupärimine majanduse olukorra ja eelarvedefitsiidi kohta (nr 382)

15:18 Esimees Eiki Nestor
Läheme arupärimiste juurde. Kõigepealt arupärimine, mille on esitanud Riigikogu liikmed Andres Ammas, Monika Haukanõmm, Andres Herkel, Külliki Kübarsepp, Krista Aru, Ain Lutsepp ja Artur Talvik. Arupärijate nimel Andres Ammas, palun!

15:18 Andres Ammas
Lugupeetav eesistuja! Lugupeetavad Riigikogu liikmed! Väga austatud Eesti Panga president!
Eesti Panga president härra Hansson on korduvalt juhtinud avalikkuse tähelepanu sellele väga lihtsale põhimõttele, et kui majandusel läheb hästi, siis on õige aeg säästa, ja kui majandusel läheb halvasti, siis võib tekkida vajadus neid sääste kasutada. Mõni aeg tagasi rõhutas härra Eesti Panga president seda printsiipi ka majanduskonverentsil "Äriplaan 2018". Ta juhtis sealgi avalikkuse tähelepanu asjaolule, et eriti ehitussektoril on oht üle kuumeneda ja et avalik sektor saab selle ärahoidmiseks oma panuse anda. Kõike seda saab reguleerida, kui kavandatavaid investeeringuid pisut tagasi hoida. Euroopa tõukefondide raha kasutatakse siin paaril järgmisel aastal ehk intensiivsemalt kui mõnel eelmisel aastal. On arusaadav, et nende summade kasutamine on natuke tsüklilise iseloomuga. Aga neid kulutusi, mida ei kaeta tõukefondide rahaga, oleks võimalik edasi lükata.
Eesti Pangas on tööl häid spetsialiste. Näiteks söandan kõigile kolleegidele soovitada lugeda ekspert Kaspar Oja analüüsi, kui palju valitsus majandust elavdab. See ilmus Eesti Panga blogis 29. septembril 2017. Seal juhib härra Oja tähelepanu, et Eesti viimase aja majandusnäitajate taustal – nendeks on vähenenud tööpuudus, kasvav tööjõupuudus, kiirenenud majanduskasv ja inflatsioon – on majanduse täiendav stimuleerimine riigieelarve abil pehmelt öeldes arusaamatu. Selles blogipostituses juhib Kaspar Oja toredasti tähelepanu sellele, et struktuurse eelarvepositsiooni hinnangud võivad üksteisest küllalt palju erineda. Oleme siin saalis ja eriti rahanduskomisjonis kogenud nende hinnangute suurt erinevust üksteisest vastavalt kasutatud metoodikale. Härra Oja juhib ka tähelepanu, et need hinnangud on tagasi vaadates osutunud sageli ebatäpseks, kiire majanduskasvu aastatel on "eelarvestiimuli mõju majandusele üldjuhul alahinnatud". See tähendab, et esialgne teave majanduse olukorra kohta on olnud nagu reeglina kehvem, kui osutavad hilisemad täpsustatud andmed. Nii võib siis juhtuda, et valitsus peab kergesti majanduse olukorda halvemaks, kui see tegelikult on, ja siis enesestmõistetavalt tahabki rohkem hoogu juurde anda.
Härra Hanssoni seisukohad on tõenäoliselt paljudele siin saalis viibijatele väga hästi teada ja neid on võimalik ka lugeda. Siiski on meie soov, et härra Hansson need siinkohal veel kord esitaks, sest kui õigetest põhimõtetest mitu korda rääkida, siis on väikegi lootus, et valitsus ja ka siin saalis viibivad lugupeetud valitsuskoalitsiooni liikmed võtavad neid kuulda. Selleks on ka väga selge põhjus: Eesti Panga seaduse § 4 kohaselt annab Eesti Pank Vabariigi Valitsusele nõu majanduspoliitilistes küsimustes ja Vabariigi Valitsus ei langeta olulisi majanduspoliitilisi otsuseid ilma Eesti Panga seisukohti ära kuulamata.
Nii et, härra Hansson, kas te olete Eesti Vabariigi valitsusele andnud nõu majanduspoliitilistes küsimustes? Kui ei ole, siis miks valitsus langetab otsuseid ilma Eesti Panga seisukohti ära kuulamata või, ütleme pigem, neid seisukohti täielikult mõistmata? Aitäh!

15:23 Esimees Eiki Nestor
Arupärimisele vastab Eesti Panga president Ardo Hansson. Palun!

15:23 Eesti Panga president Ardo Hansson
Austatud Riigikogu esimees! Head Riigikogu liikmed! Ma tänan seitset Riigikogu liiget selle arupärimise eest! Te esitasite mulle kolm küsimust, ma loen need ette ja siis katsun vastata.
Teie esimene küsimus kõlab järgmiselt: "Defitsiidis riigieelarve koostamine on kahtlemata oluline majanduspoliitiline otsus. Palun kirjeldage, mil moel Vabariigi Valitsus eelarve koostamisel Eesti Panga seisukoha ära kuulas ning kas ära kuulamine tähendab Teie arvates ka kuulda võtmist?" Ma arvan, et Eesti Pank on oma seisukohad edastanud nii praegusele kui ka eelmisele valitsusele, nii praegusele kui

ka eelmisele rahandusministrile. Eesti Pank esitas kevadel rahandusminister Sesterile arvamuse riigieelarve seaduse muutmise eelnõu kohta, olles kriitiline lõdvendatud eelarvereegli suhtes, mis lubab koostada eelarve struktuurses puudujäägis kuni 0,5% SKT-st. See oli meie kiri 28. aprillil. Tõime selles ära kaks põhjust. Esiteks, seadusmuudatus võimaldab eelmiste aastate struktuursete ülejääkide arvel teha puudujäägis eelarve ka ajal, mil see võib majandust destabiliseerida. Isegi libedal teelõigul me otsustame kiirust lisada. Teiseks, seadusmuudatus vähendab valitsuste motivatsiooni kavandada struktuurse ülejäägiga eelarvet, kuna see oleks n-ö teene järgmisele valitsusele. Eesti Panga soovitus oli säilitada seaduses iga-aastase struktuurse tasakaalu nõue.
Teiseks, juhul kui riik soovib rakendada rohkem vastutsüklilisust ehk majandust tasakaalustavat eelarvepoliitikat, tuleks struktuurse defitsiidi kasutamine siduda majanduskonjunktuuri näitajatega. Lisaks me oleme öelnud, et see, kuidas seda seadust muudeti, on mingil määral problemaatiline. Tegemist on baasseadusega – see on üks nendest eelnõudest, mis vajab vähemalt 51 Riigikogu häält, et seda muuta. Nii et see on keskmisest tõsisem seadus. Ma arvan, et kogu selle seaduse väärtus seisneb selles, et me mingil määral seome oma käsi. See ei tähenda, et me oma käed igaveseks seome, aga ei tohiks olla väga kerge seda seadust muuta. Ning seda ei tohiks teha väga oportunistlikul moel. Kui üks valitsus hakkab kergesti oma käsi lahti siduma, siis järgmine tuleb ja teeb samamoodi ning kui on paar korda niiviisi tehtud, siis selle seaduse väärtus kaob.
Meil on tavaks rahandusministriga regulaarselt kohtuda. Need on alati olnud meeldivad ja viisakad arutelud. Üks selline kohtumine rahandusminister Tõnistega toimus tänavu augustis, hiljem oleme veel mitmel korral ka mitteformaalselt vestelnud. Septembris saatsin peaminister Ratasele ja rahandusminister Tõnistele Eesti Panga hinnangud Eesti majanduse olukorrale. Ma juhtisin tähelepanu sellele, et majanduse tsükliline seis on selline, et majandust ei peaks eelarve puudujäägi hinnaga täiendavalt elavdama. Hiljuti käisime rahanduskomisjonis ning Eesti Pank on avaldanud arvamust majanduse olukorra ja eelarvepoliitika rolli kohta ka mitmes avalikus esinemises ja artiklitena meediaväljaannetes. Nii et ma arvan, et meie arvamust on märgatud – on väga raske uskuda, et seda ei ole tähele pandud.
Nüüd, kas kuulamine tähendab ka kuulda võtmist? Küllap te saate ise ka aru, et seda on raske hinnata. Minu arvates ei saagi eeldada, et kõige meie öelduga peaks ilmtingimata nõustuma. Lõppude lõpuks on valitsuse ülesanne võtta vastu otsuseid ja vastutada nende eest. Võiks muidugi eeldada, et kuulatakse suure huviga, et pole lihtsalt tegemist linnukese kirja saamisega. Seda aga on väga raske hinnata. Samas tuleb tunnistada, et praegu on struktuurne puudujääk poole väiksem, kui alguses planeeriti. Kas see väike nihe positiivses suunas tuli meie soovituste osalisest kuuldavõtmisest või mitte, ma ei oska öelda.
Teine küsimus kõlab järgmiselt: "Mis on meie majanduskasvu peamised põhjused ning milline on eksportiva sektori panus? Kui jätkusuutlikuks võib praegust kasvuperioodi pidada? Kas olete ka nendes küsimustes Vabariigi Valitsust nõustanud?" Eesti majanduskasv on kiirenenud eelkõige tänu olukorra paranemisele peamistes partnermaades – me räägime siin lähinaabruskonnast –, aga ka Euroopas ja maailmas tervikuna. Eelmisel nädalal teatati, et kolmandas kvartalis kasvas euroala majandus 2,5%, st palju kiiremini, kui oli prognoositud. Nii et Euroopas läheb suhteliselt hästi. Põhjamaades läheb hästi, Baltikumis läheb hästi ja ka laiemalt maailmas on riike, kus majanduskasv on üllatanud positiivselt. Nii et ekspordisektori majandusnäitajad on praegu paremad kui paaril eelmisel aastal. Ja kui ühe suurettevõtte tegevusest mõjutatud elektroonikaseadmete eksport kõrvale jätta, siis teiste kaubagruppide müük välismaale – olgu jutt müügiühikutest või tonnidest või millest iganes – on laias laastus kasvanud. Positiivne on eriti see, et mitme aasta järel on ekspordi hind hakanud tõusma, suurendades müügikäibeid. Saad nõuda kallimat hinda, on ka suurem käive. Eksportööridel läheb paremini, kuna meie partneritel läheb paremini. See stimuleerib majanduskasvu ja pakub muul moel leevendust. See ei peaks kedagi üllatama, et kui partneritel läheb hästi, siis läheb meilgi paremini. Ajutise tegurina on majanduskasvu kiirendanud põlevkivitööstuse ja energiatootmise väljatulek odavast naftahinnast põhjustatud madalseisust.
Aga Eesti Panga hinnangul ei ole praegune kiire majanduskasv jätkusuutlik. Kui me vaatame tagasi, siis näeme, et viimase 15 või 20 aasta jooksul kasvas meie majandus veidi üle 4% aastas. See on olnud üks kõige kiiremaid majanduskasve Euroopas, mida me kogesime koos Läti ja Leeduga. Vanasti oli palju kergem kasvada, see 4% tuli kergemini: kui sa oled vaesem riiki, on sul rohkem paranemisruumi ja kasutamata potentsiaali. Praeguses olukorras, kus ka demograafiline seis on halvenenud, ei saa me eeldada, et see 5+ protsenti majanduskasvu on kuidagi jätkusuutlik. Praegu on tegemist tsüklilise kõrgseisuga. Eesti Pank on majanduse seisundit analüüsides ja kirjeldades lähtunud tervikpildist

ning toonud esile ka põhjuseid, miks nii head seisu ei saa tulevikus eeldada. Me usume, et headel aegadel peaks pigem koguma reserve.
Kolmandaks: "Kuidas Te hindate makromajandusliku keskkonna muutumist ning sellest tulenevat ohtu, et majandus tervikuna või üksikud valdkonnad võivad üle kuumeneda? Millist nõu ja millal olete Te selles küsimuses Vabariigi Valitsusele andnud?" Erinevatele majandusnäitajatele tuginedes võib arvata, et Eesti majandus on saavutanud mahu ja kasvu kiiruse, mis ületab jätkusuutlikkuse taset. Sellest me rääkisime. Mis need näitajad on? Esiteks, väike tööpuudus, alla nn loomulikku määra. Suur vabade töökohtade hulk – see arv on umbes sama suur kui aastal 2005, mis oli buumi algus. Kui me räägime ettevõtjatega – eelmisel nädalal me kohtusime päris mitme ettevõtjaga –, siis jutt läheb kohe tööjõupuudusele: meil ei ole töökäsi, me ei leia töötajaid jne. Palgasurve ja kiire palga kasv: praegu palgad kasvavad umbes 7% aastas. Me eeldasime aasta aega tagasi, et see tempo hakkab natukene aeglustuma, aga ta ei ole aeglustunud, on pigem kiirenenud. Edasi: majapidamiste ja ettevõtete suureks muutunud kindlustunne. Inflatsioon Eestis on üle 4%, mis on üks kõige kiiremaid inflatsioone Euroopas. Ja siis veel erinevad nn SKT lõhe hinnangud. Seega väga mitmed näitajad näitavad ühemõtteliselt, et praegu me oleme kõrgkonjunktuuri perioodis. Aasta tagasi, kaks aastat tagasi olid need näitajad vastuolulised. Me rääkisime ka siin saalis sellel teemal. Praegu on pilt väga selge. On paratamatu, et varem või hiljem jõuab majandus oma tasakaalu tasemele tagasi. Eesti majanduses ei ole küll praegu buumi – see hinnang oleks ehk natuke liig –, kuid see ei tähenda, et ohtu selleks pole.
Lisaks on Eesti Pank pööranud tähelepanu võimalusele, et ülekuumenemise oht võib puudutada ennekõike ehitussektorit, mille võime nõudluse suurenemisele reageerida on piiratud. Nii era- kui ka avaliku sektori tellimused ehitussektorile on kasvanud ja küsitlusandmete kohaselt kasvavad ka lähitulevikus. See võib viia ajutise hõive ümberpaiknemiseni ehitussektorisse ning selline tsükliline heitlikkus kahjustaks majanduse pikaajalist kasvuvõimet. Me ju mäletame eelmist buumi: väga paljud inimesed läksid ehitussektorisse tööle ja jäid sinna paariks aastaks. Siis tekkis majanduslangus ja nad kaotasid oma töö. Nüüd me mingil määral näeme sedasama tsüklilisust taastumas. Ma arvan, et keegi ei taha elada sellises olukorras, kus paar aastat läheb väga hästi ja siis paar aastat tuleb olla töötu. Eesti Pank on soovitanud riiklike investeeringute planeerimisel arvesse võtta erasektori investeeringute tsüklilist seisu, et seda võimaluse korral tasakaalustada.
Tänan arupärimise eest! Hea meelega vastan teie küsimustele.

15:33 Esimees Eiki Nestor
Küsimused Eesti Panga presidendile. Urmas Kruuse, palun!

15:33 Urmas Kruuse
Aitäh, auväärt istungi juhataja! Lugupeetud Eesti Panga president! Minister Urve Palo tutvustas selles puldis ühte KredExi projekti, mis käsitleb korterelamute soojustamist. Ta väitis, et see raha on lõppenud ja juurde anda ei ole mõtet, aga üürimajade projekti elluviimiseks on mõistlik raha eraldada. Ta viitas sellele, et nn renoveerimissektoris on justkui toimunud väga suur hinnatõus ja seal ei jätku oskustega töötajaid. Kas te saate sellega nõustuda, et kui me vaatame ehitussektorit tervikuna, siis selle ühes osas justkui ei jätku töötajaid, aga üürimajade ehitamiseks nagu jätkub? Kas teile ei tundu, et see investeering, mis läheks majade soojustamiseks, oleks jätkusuutlik investeering? See säästaks energiat ja tänu sellele ka inimeste raha.

15:34 Eesti Panga president Ardo Hansson
Aitäh küsimuse eest! Eesti Pangas me ei ole üksikuid ettepanekuid, üksikuid projekte väga analüüsinud. Kindlasti seda peaks tegema ja oleks hea, kui meil oleks riiklike investeeringute poliitika üles ehitatud sellisel moel, et kõik projektid teeksid läbi tõhusa tasuvusanalüüsi ja lõpuks saaks ütelda, et tegu on tasuvate projektidega. Teie viidatud vastustega ma kursis ei ole. Aga me oleme öelnud, et riik on majanduses suur tegija ja kui me vaatame tema konkreetseid investeeringuid pikas nimekirjas, siis kõik tunduvad olevat tasuvad. Aga see ei tähenda, et kõik projektid tasub ilmtingimata korraga käivitada. Kui tegutseb üks ettevõte, üks kodumajapidamine, siis see terve majanduse käekäiku otseselt ei mõjuta. Aga riik tähendab kolmandikku, kuni 40% kogu majandusest ja kui riik hakkab järsku rohkem investeerima, siis see mõjutab kogu konjunktuuri. Praegu me näeme, et tööjõukulud kasvavad päris kiiresti, tööjõupuudus on väga suur. Samas me ei näe, et selline täiendav investeering on ilmtingimata katastroofiline – seda me küll ei väida. Aga me kinnitame, et see ei too kasu pikemas perspektiivis.

15:35 Esimees Eiki Nestor
Austatud Riigikogu! Austatud Eesti Panga president Ardo Hansson! Järgmise küsimusega me loome Riigikogus uue tava. Nimelt, Riigikogu liige Anne Sulling soovib esitada Eesti Panga presidendile küsimuse, kuid tal ei ole täna häält. Ainuüksi seetõttu luban ma tal esitada oma küsimuse kirjalikult. Palun Ardo Hanssonil see ka ette lugeda ja siis vastata. Midagi ei ole parata.

15:36 Eesti Panga president Ardo Hansson
Aitäh! On väga suur au olla osaline ajaloo tegemisel! Küsimus kõlab järgmiselt: "Hea Eesti Panga president! Eesti tänased kulutused teadus- ja arendustegevusele moodustavad suurusjärgus 1,5% SKT-st, riigieelarveline panus sellest on 0,8% SKT-st. Eesti teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni strateegia on seadnud eesmärgiks tõsta nn T&A kulutuste osakaal 3%-ni SKT-st aastaks 2020. Kas teie hinnangul on reaalne eeldada, et teadus- ja arendustegevuse kulutuste suhe SKT-sse jõuab tänaselt 1,5%-lt 3%-ni puhtalt erasektori toel või on selle eesmärgini jõudmiseks vajalik ka riigieelarvelise panuse suurendamine tänaselt 0,8%-lt?"
Aitäh küsimuse eest! See on veel üks valdkond, mille puhul ma väga detailselt ei ole jälginud, kuidas teistes riikides on see suhe – riigi finantseerimine ja erasektori finantseerimine – paika pandud ja arenenud. Meil on see eesmärk seatud, aga ma ei oska öelda, kas see 0,8% on madal, keskmine või kõrge tase. Loomulikult, kui on seatud eesmärk, siis mida rohkem riik valdkonda toetab, seda kiiremini saab eesmärgini jõuda, aga kindlasti tuleb vaadata ka konkreetsete kulutuste efektiivsust.

15:38 Esimees Eiki Nestor
Andres Ammas, palun!

15:38 Andres Ammas
Aitäh, lugupeetav eesistuja! Lugupeetav Eesti Panga president! Te hakkasite ohtudele tähelepanu juhtima ja sisult enam-vähem sama juttu rääkima vähemalt pool aastat tagasi või isegi varem. Kuidas te hindate, mis selle ajaga Euroopa või kogu maailma majanduses juhtunud on? Kas see optimism kestab või on see juba kahanenud? Kas te täna hindate midagi teisiti kui siis, kui te pool aastat tagasi need teemad üles võtsite? Või olete pigem oma arvamustele, oma kahtlustele täiendavat kinnitust saanud?

15:38 Eesti Panga president Ardo Hansson
Aitäh küsimuse eest! Ma arvan, et me oleme oma hinnangutele mingil määral täiendavat kinnitust saanud. Asi pole selles, et me oleme nagu osanud paremini ennustada. Lihtsalt aasta aega tagasi, kui me nendel teemadel rääkisime, tundusid meile paljud näitajad vastuolulised. Meie pigem rõhutasime, et Eesti majanduses olid tööturu näitajad juba väga head: tööpuudus väike, palgakasv kiire, vakantsete kohtade arv pidevalt kasvav jne. Meile tundus see olevat väga kitsas pudelikael, et need piirangud olid juba ees. Mõned teised võisid siis pigem keskenduda SKT kasvu näitajale, mis oli siis päris väike – umbes 1% aastas –, ja öelda, et nende indikaatorite taustal on justkui vaja täiendavat stiimulit. Nüüd on poole aastaga pilt läinud selliseks, et kõik näitajad viitavad sellele, et me oleme pigem majandustsükli tugevas positsioonis.
Mis puutub maailmamajandusse, siis ma arvan, et uudised on olnud viimase poole aasta jooksul pigem positiivsed kui negatiivsed. Oleme viimastel aastatel harjunud juba hoopis teistsuguse olukorraga: varem me prognoosisime midagi, aga tegelik seis oli alati natuke halvem. Pidime pidevalt pettuma. Nüüd on vastupidi olnud: uudised ja areng on olnud positiivsemad, kui me eeldasime. Nii et optimism on päris suur. Kõik nn pehmed indikaatorid, mille kindlaks tegemiseks küsitletakse ettevõtjaid, näitavad samuti, et Eestis ja mujalgi on praegu optimism väga suur.
Jutt on loomulikult baaseeldustest. Ega riskid ei ole kuhugi kadunud. Kui me mõtleme geopoliitilistele riskidele ja muudele riskidele, siis need püsivad endiselt. Ei saa välistada – vaatamata sellele, et baaseeldused on paranenud –, et ees ootavad pigem halvemad ajad. Kui me vaatame ka oma lähinaabruskonda, siis 2017. on kõige parem aasta. Aasta 2018 ei ole halb, aga mitte enam nii hea. Nii et me peame eeldama, et kaugemas perspektiivis euroala majandus kasvab natuke aeglasemalt, samuti maailmamajandus ja meie partnerite majandus.

15:41 Esimees Eiki Nestor

Jürgen Ligi, palun!

15:41 Jürgen Ligi
Aitäh, härra Hansson, nende mõistlike vastuste eest! Aga ma ergutaksin teid selles ebamõistlikus poliitilises keskkonnas olema vähem akadeemiline ja näiteks tunnistama, et ülekuumenemine konkreetselt ehituses viitab kõige kuumema punkti kuumenemisele. Ja see kõige kuumem punkt on tööjõud. Täna me rääkisime riigieelarve kontrolli komisjonis Riigikontrolliga eurorahast. Kas te olete valitsusele nõu andes rääkinud sellest, et praegust ehitusturu ülekuumenemist – pean silmas tööjõuturgu – võimendab peatne euroraha kadumine? Kas te olete seletanud, mis hakkab juhtuma ehitussektoris ja tööjõuturul laiemalt, kui need investeeringusummad ära kukuvad, aga valitseb olukord, kus ehitusbuumi ajal on tööjõupunkt üle kuumenenud?

15:42 Eesti Panga president Ardo Hansson
Aitäh küsimuse eest! Me oleme kindlasti rääkinud eurorahaga seotud dünaamikast, sellest, et tulevikus on seda vähem ja sel põhjusel oleks tegelikult vaja rohkem reserve koguda. Meil on tulevikus halvem demograafiline olukord ja vähem euroraha, seega praegu on riigieelarvet ilmselt natuke lihtsam koostada kui viie või kümne aasta pärast. Tööjõud on loomulikult, ma olen täiesti nõus, see põhiline pudelikael. Sellises olukorras me arvame, et euroraha kasutamine tegelikult võimendab eelarvelist stiimulit. Tegelikult eelarve koosneb kolmest osast, ütleme nii: keskvalitsuse positsioon, teiseks kohalikud omavalitsused ja kolmandaks siis euroraha. Praegu on tekkinud olukord, kus kõik need kolm tegurit liiguvad ühel ajal samas suunas. Samal ajal, kui me oleme lõpuks hakanud euroraha kiiremini kasutama, on ka nii kohalikud omavalitsused kui keskvalitsus hakanud rohkem majandust stimuleerima. See on natukene tsüklilisust võimendanud.

15:43 Esimees Eiki Nestor
Aivar Sõerd, palun!

15:43 Aivar Sõerd
Aitäh, austatud Riigikogu esimees! Austatud Eesti Panga president, tänan ka omalt poolt teid vastuste eest! Te kasutasite oma vastustes selliseid väljendeid, et meil on praegu kõrgkonjunktuuri periood ja et majandus on tsükli tugevas positsioonis. Sellega tuleb kindlasti nõustuda. Sellepärast ma küsingi niisugust asja. Rahandusministeeriumi ametlik hinnang, mis anti suvel, arvestades juulikuu näitajaid, mis on riigieelarve aluseks, pakkus väikest struktuurset puudujääki 0,25% SKT-st. Nüüdseks on see ilmselt juba vananenud. Eelmisel nädalal käis Eestis Euroopa Komisjoni volinik Dombrovskis ja tema ütles, et komisjoni hinnangul tuleb meil struktuurne defitsiit palju suurem, kui on Eesti ametlik hinnang. Eesti Pank on teinud oma analüüsi, mis samuti viitab suuremale struktuursele defitsiidile. Kas te võiksite natukene selgust tuua, enne kui see komisjoni ametlik prognoos novembri lõpus saabub: kui suur ikkagi praeguste teadmiste kohaselt järgmise aasta struktuurne miinus on?

15:44 Eesti Panga president Ardo Hansson
Aitäh küsimuse eest! Praeguses olukorras on seda väga raske hinnata, kuna pilt on nii dünaamiline, nii muutlik. Neid andmeid pidevalt uuendatakse. Majanduse areng on olnud väga kiire. Näiteks mida me teadsime mullu novembris, kui praegust valitsust moodustati? Olid teada esialgsed hinnangud kolmanda kvartali alusel, mille kohaselt majandus kasvas 1% aastas. Seda hinnangut on vahepeal korrigeeritud juba 2%-ni. Vahepeal on majandus hakanud kvartalist kvartalisse kasvama: 3%, siis 4% ja nüüd 5,7%. Nii et hinnangud on väga erinevad ja sõltuvad kui värsked need on. Mida värskem hinnang, seda suuremaks on hinnatud nn positiivne SKT lõhe. Eesti Pank ei ole praegu oma prognoosi ametlikult uuendanud. Me teeme seda detsembris, aga esialgsete andmete põhjal paistab, et see positiivne SKT lõhe ehk üle oma võimete tootmine on palju suurem, kui me eeldasime. Sellises olukorras me võime eeldada, et kuna majanduse tsükliline positsioon on praegu nii tugev, siis Euroopa Komisjon võib oma kõige värskemas prognoosis anda hinnangu, et eelarve võib olla struktuurses puudujäägis. Aga vaatame, mis nad seal välja käivad.

15:46 Esimees Eiki Nestor

Maris Lauri, palun!

15:46 Maris Lauri
Aitäh, hea istungi juhataja! Lugupeetud Eesti Panga president! Eesti on teatavasti eurotsooni liige. Teil on kindlasti oma positsioonist tulenevalt päris hea ülevaade, kuidas suhtub Euroopa Keskpank sellesse, mis toimub Eestis ja mujal Euroopas. Kas te saate natukene valgustada ka sellele saali osale, kuidas hinnatakse Euroopa ja eurotsooni ning sh ka Eesti tulevikku?

15:46 Eesti Panga president Ardo Hansson
Aitäh küsimuse eest! Neid hinnanguid antakse neli korda aastas, kui Euroopa Keskpank uuendab oma prognoosi. Vahepeal tulevad ka teised hinnangud. Kui me eristame reaalmajandust ja inflatsiooni arengut, siis reaalmajanduse näitajad, nagu ma juba mainisin, on positiivselt üllatanud. Me näeme, et ettevõtjad on optimistlikud, ja see, et majandus kasvab 2,5%, on tõesti euroala ajaloos väga kiire kasv. Tööpuudus on vähenemas. SKT lõhe, mis meil on positiivne, aga euroalal ja Euroopa Liidus tervikuna negatiivne, on päris kiiresti sulgumas. On ka hulk teisi näitajaid, mis kinnitavad, et kasv on muutunud palju laiapõhjalisemaks: eranditult kõik euroala majandused on kasvamas. Varem olid ikka mõned, mis kahanesid. Nii et see pilt on positiivne.
Kas on aga üllatusi ka teises suunas? Esiteks, me ootame, et kui nüüd tööpuudus väheneb ja tööturupinged kasvavad ka euroalal, siis see võiks väljenduda kiiremas palgakasvus. Meil on palgakasv umbes 7%, euroalal tervikuna aga 1–1,5% aastas. See on pigem üllatanud negatiivselt: kasv on natukene aeglasem, kui me eeldasime. Nii et palgasurvet ei ole veel tekkinud ja selle tõttu pole ka pidev inflatsiooni tõus veel käima läinud. Me näeme esialgseid märke, et inflatsioon võib mõõdukalt tõusta. Keskpankurid tahaksid, et inflatsioon oleks natukene kõrgem, kui ta praegu on: umbes 1%. Nii et vastuolulised näitajad. Aga ma ütleks, et kuna me järjest rohkem näeme positiivseid signaale, siis on ka Euroopa Keskpank optimistlikum uskudes, et varem või hiljem hakkab inflatsioon tõusma.

15:48 Esimees Eiki Nestor
Henn Põlluaas, palun!

15:48 Henn Põlluaas
Aitäh! Meil on majanduskasv ja prognoosid on päris kenad. Aga samal ajal on tootlikkuse kasv peatunud ja Riigikontrolli andmetel on tootlikkus hoopis vähenenud. Siin on selline vastuolu. Ehk oskate seda lahti rääkida ja prognoosida, kuhu selline olukord võib meid viia?

15:49 Eesti Panga president Ardo Hansson
Aitäh küsimuse eest! Tootlikkuse kasv on viimastel aastatel tõesti mureteema olnud. See peab olema heaolu kasvu põhiline allikas ja kui seda ei ole, siis ei saa ka heaolu kasvada. Eks me ole kollektiivselt otsinud viise seda suurendada. Osaliselt on see küll juba vana uudis, et viimastes kvartalites on tootlikkuse kasvu siiski täheldatud. Võib-olla on asi ka hindamismetoodikas. Halbadel aegadel ei olnud ettevõtetel paljudele tööd pakkuda, aga nad ei lasknud töötajaid lahti – täna lased lahti, aga homme on raske neidsamu inimesi uuesti värvata. Kui sa toodad sama arvu inimestega vähem, siis tootlikkuse näitaja väheneb. Nüüd me näeme vastupidist trendi: viimastel kuudel pole tööhõive oluliselt kasvanud, aga käibemahud ja maksumus on suurenenud. Tänu sellele on viimastel kuudel täheldatud tootlikkuse kasvu.

15:50 Esimees Eiki Nestor
Urve Tiidus, palun!

15:50 Urve Tiidus
Aitäh, juhataja! Lugupeetud Eesti Panga juht! Minul tekkis küsimus teie ühe lause peale. Te ütlesite, et praegu on lihtsam eelarvet koostada kui 5–10 aasta pärast. Te väitsite seda, vastates küsimusele euroraha kohta. Kas te võite seda väidet selgitada: mis täpselt läheb raskemaks riigieelarve koostamisel?

15:50 Eesti Panga president Ardo Hansson

Aitäh küsimuse eest! Praegu me oleme majandustsükli mõttes väga tugevas positsioonis. Isegi siis, kui majanduskasvu näitajad ei olnud väga head, oli majanduskasvu struktuur selline, mis toetas riigieelarve laekumisi. Kaks kõige olulisemat maksubaasi on tarbimine ja tööjõukulud: sotsiaalmaksud, tulumaksud jne. Ning kuna palgad kasvasid kiiresti, kuna tarbimine kasvas kiiresti, siis need maksubaasid tugevnesid jõudsalt. Isegi väikese majanduskasvu juures me nägime suhteliselt häid laekumisi. See trend on mingil määral püsinud. Teine asi on see, et kui meil praegu on majanduskasv 5–6%, siis me eeldame, et tulevikus on see näitaja pigem 3%. Aga kiirema majanduskasvu korral on ka tulude kasv selle võrra suurem. Kolmas põhjus on pikaajalised struktuursed tegurid, eelkõige demograafiline seis. Mida vanem elanikkond, seda rohkem on vaja kulutada pensionidele, tervishoiule jne. Neljas mõjur on euroraha kahanemine: mida rikkamaks me muutume, seda vähem saame teiste riikide vahendeid, seda rohkem peame ise oma rahaga hakkama saama. Olen põgusalt tutvunud selle Riigikontrolli raportiga ja mulle tundub, et see narratiiv seal oli üsna samasugune.

15:52 Esimees Eiki Nestor

Aitäh, Ardo Hansson, Eesti Panga president! Avan läbirääkimised. Arupärijate nimel Andres Ammas, ole hea!

15:52 Andres Ammas

Lugupeetav eesistuja! Lugupeetavad Riigikogu liikmed! Lugupeetav Eesti Panga president! Tulin siia kõnepulti põhiliselt selleks, et öelda Eesti Panga presidendile tema sisukate vastuste eest aitäh. Võib ju mõelda, et kõike seda on ta ka varem öelnud, kas oli mõtet seda teemat taas siia saali tuua. Ma arvan, et vägagi oli mõtet. Mida rohkem siin saalis õigeid mõtteid esitatakse, seda suurem on tõenäosus, et neid ka ükskord kuulda võetakse. Ja nagu luuletaja on öelnud: ka sisaliku tee kivil jätab jälje või veepiisk uuristab kivisse augu. Nii võib ju uskuda, et see auk uuristub ka meie lugupeetud koalitsiooniliikmete peadesse ja selle augu kaudu jõuab Eesti Panga presidendi esitatud info ükskord ka nende peadesse pärale.
Mul on tõesti südamest kahju, et praeguse koalitsiooni tuumiku moodustavad erakonnad, kes loodavad sellest, nagu üks kolleeg on tabavalt öelnud, jõuluvana tüüpi eelarvest kiiret poliitilist kasu lõigata juba järgmistel Riigikogu valimistel. Nad on valmis olnud kergelt loobuma printsiipidest, mida varasemad Eesti Vabariigi valitsused juba taasiseseisvumise algusest peale on silmas pidanud.
Aga millegipärast ma arvan, et valijad on targemad, et need eesti rahva tarkused, et võlg on võõra oma ja et suu tuleb seada sekki mööda, kehtivad ikka veel. Sellisele laristavale käitumisele majanduspoliitikat ellu viies annavad valijad kunagi kindlasti oma hinnangu.
Eesti Panga presidendile ütlen lohutuseks, et me ei ole teid kahtlustanud selles, et te ei ole praegusele Vabariigi Valitsusele piisavalt nõu andnud ja seadust järginud. Küll oli meil põhjust arvata, et seda nõu ei ole piisavalt kuulda võetud. Aga küll tulevad koalitsioonid, kes ekspertide arvamust paremini hinnata oskavad. Aitäh!

15:55 Esimees Eiki Nestor

Jürgen Ligi, palun!

15:55 Jürgen Ligi

Austatud kolleegid! Minagi tahan tänada Eesti Panka selgete sõnumite eest ja tegelikult ka Vabaerakonda selle arupärimise eest. Me oleme alati veidi häbenenud tülitada põhiseaduslikke institutsioone otseste küsimustega, mis tugevasti poliitilise sfääriga haakuvad. Praegu võin ma öelda, et minu poliitiline karjäärike on alati kulgenud väga tugevas sünkroonis Eesti Panga seisukohtadega. Ma ei taha neid otseselt siduda enda omadega, aga ma alati olen nende positsiooni jälginud ja neile alates 1990-ndatest väga tänulik olnud.
Ei saa öelda, et see oleks Eesti poliitikas reegel, et Eesti Panga seisukohti jälgitakse, aga esimest korda on riigivalitsemine päris kardinaalses vastuolus Eesti Panga eksperdihinnangutega. Kardinaalses vastuolus on ka küsimused, mis me siit saalist oleme valitsejatele esitanud, ja saadud vastused. Nii ülbe möödavastamine, nagu on seda viimasel ajal demonstreerinud rahandusministrid ja ka peaminister, on täiesti pretsedenditu. Aina samad küsimused, aga vastust ei tule – on vaid täielik ülbitsemine.
Selles mõttes on neutraalsetelt institutsioonidelt siiski hea pärida. Ma võin öelda, et tänane päev on selles mõttes veel topeltmust, et ka Riigikontrollilt me saime otseseid küsimusi ja otseseid vastuseid

samasuguse teema kohta, mis haakub Eesti Panga eksperdihinnangutega. See on siis euroraha kadumine, nn euroraha tsüklit võimendav liikumine: buumi ajal on seda palju ja ta kaob siis, kui kõik prognoosid näitavad, et üldine konjunktuur hakkab halvenema.
Kui Eesti Pangale midagi veel soovitada, siis kainet meelt mitte lasta ennast segada opositsiooni küsimustest. Need ei ole kuidagi kiusamiseks mõeldud. Ning veel soovitame rohkem julgust ebamõistlikus poliitilises keskkonnas otse ütelda. Väga akadeemiline nii ja naa vastamine võimaldab kontekstist välja lõigata üksikuid lõike ja näiteks kiita, et me varastame poole vähem – Eesti Pank ütles ka, et kõik on paremaks läinud. Ma saan aru, et tegelikult räägitakse eri asjadest, aga niisugust asja on siin saalis öeldud.
Struktuurne defitsiit ei ole õigustatud. Eriti pole see õigustatud buumiajal. See ei ole mingi paremaks minemine, kui tuleviku arvel varastatakse poole vähem, kui enne pakutud. Otsekohesus tuleb kasuks ka ülekuumenemisest, buumist rääkides. Ülekuumenemine on täpselt nii suur, kui suur on ülekuumenemine kõige kuumemas kohas ehk pudelikaelas, nagu ütles Ardo Hansson. Kui tööjõuturg on selgelt ülekuumenenud, kui ehitused jäävad selle tõttu seisma, siis ongi käes see pudelikael, millest majandus enam läbi ei pääse. Ja kui kukub ära ka euroraha, mis on suurel määral investeerimisraha, siis see kõik võimendub halva majanduskonjunktuuri ajal ja see on topeltmääral tuleviku arvel elamine.
Seda tulekski kirjeldada ka kui tsüklilist muutust, nii nagu Eesti Panga blogis on tehtud. See on protsükliline poliitika kuubis! Üks osa sellest poliitikast, see esimene aste, oleks välditav, euroraha oma ei ole välditav. Aga me kuulsime täna ka seda, et tegelikult *exit strategy*, väljumisstrateegia puudub valitsusel. Sellega tegeldi viimati – ma ei häbene seda öelda – minu ajal: 2013. aastal me tegime analüüsi ja sidusime tõesti oma strateegia teadmisega, et ühel hetkel enam nii ei saa. Siis oli veel piisavalt aega, 6–7 aastat. Nüüd enam aega ei ole, nüüd on see asi käegakatsutav. Käegakatsutav on see vastuolu praeguses eelarvepoliitikas, mida meie ajal ei olnud. Me tegime struktuurse ülejäägiga eelarveid, kuigi euroraha polnud kadumas ja majandustsükkel ei olnud see, mis on praegu.
Aga aitäh selle arupärimise ja sellele vastamise eest!

16:00 Esimees Eiki Nestor
Riigikogu liikmetel rohkem läbirääkimiste soovi ei ole. Kas Ardo Hansson soovib veel midagi öelda? Aitäh! See päevakorrapunkt on läbi.

---

2. 16:00 Arupärimine rahvaste enesemääramisõiguse kohta (nr 376)

16:01 Esimees Eiki Nestor
Ja nüüd arupärimine, mille esitasid Andres Herkel, Artur Talvik, Ain Lutsepp, Krista Aru, Monika Haukanõmm, Andres Ammas, Külliki Kübarsepp, Jüri Adams, Tiina Kangro ja Igor Gräzin. Arupärijate nimel Artur Talvik, palun!

16:01 Artur Talvik
Esimees! Head kolleegid! Hea välisminister! Tutvustan arupärimist, mille me esitasime juba 9. oktoobril. Võrreldes selle hetkega, kui arupärimine esitatud sai, on sündmused Kataloonias eskaleerunud. Võiks öelda, et lisaks nendele jõhkratele politseiaktsioonidele, mis toimusid 1. oktoobri referendumi ajal, toimuvad praegu Hispaanias täiesti hämmastavad ebademokraatlikud sündmused, mis ei ole kohased 21. sajandi Euroopa Liidu liikmesriigile. Nimelt, sellesama referendumi kokkukutsumise pärast on arreteeritud Kataloonia valitsuse liikmeid ja nende puhul, kes ei viibi Kataloonia territooriumil, on saadetud arreteerimispalve Belgia riigile. Kataloonia parlamendi kogu tegevus on lõpetatud. See oli demokraatlikult valitud parlament, kes valis demokraatlikult ka oma valitsuse. 21. sajandi Euroopa riigis on tekkinud meelsusvangid, kui nii võib öelda, sest kahe tuntuma Kataloonia iseseisvuse eest seisva kodanikuühenduse juhid on vangistatud.
Neid sündmuseid võib siin pikalt-pikalt ette lugeda. Üks värskem ja väga iseloomulik sündmus on ka see, et ülekuulamisele on kutsutud kaheksa õpetajat, kes arutasid lastega koolitunnis vägivaldset politseirünnakut referendumi ajal. Need on asjad, millel ei ole kohta tänapäeva, 21. sajandi demokraatlikus Euroopas. Hispaania keskvalitsus teeb praegu täiesti ebademokraatlikke käike.
Meid ärgitas seda arupärimist tegema Eesti Välisministeeriumi seisukoht, mis tuli 1. oktoobri õhtul, ja ka

hilisemad meie valitsuse seisukohad, mis on olnud – võib otse välja öelda – argpükslikud, kui mitte öelda häbiväärsed. Need ei ole käsitlenud neid sündmusi sellelt seisukohalt, et seal on rikutud inimõigusi, seal on trambitud üle rahvaste enesemääramisõiguse printsiibi ning et seal levivad praegu Hispaania keskvalitsuse tegemiste tõttu väga ohtlikud ja ebademokraatlikud tendentsid.
Eesti valitsus on sellele takka kiitnud või andnud Hispaania valitsusele n-ö vabad käed ja öelnud, et see on justkui Hispaania siseasi. See ei ole Hispaania siseasi. Sellised tendentsid võivad levida üle Euroopa, millel võivad olla väga tõsised tagajärjed kogu Euroopa Liidule. Nii et kõik Euroopa Liidu liikmed peaksid ... Kas ma võin kõneaega pikendada?

16:05 Esimees Eiki Nestor
Ei, kahjuks kodukord ei luba.

16:05 Artur Talvik
Okei, mul on minut aega. Sel hetkel, kui me arupärimise tegime, keskendusime n-ö vastasseisule või sellele, et riikide territoriaalset terviklikkust käsitletakse ennekõike enesemääramisõigusena. Küsime siin väga selgelt, kas Eesti valitsus on ära unustanud enesemääramisõiguse printsiibi – selle printsiibi, mis on Eesti omariikluse üks põhialuseid. Ja miks ikkagi Eesti valitsus või Välisministeerium seda jõhkrat politsei vägivalda hukka ei mõistnud? Siinkohal võiks täiendada ja küsida, miks Eesti valitsus ei ole teinud jõulisemaid avaldusi ka nende ebademokraatlike sündmuste taustal, mis praegu Hispaanias toimuvad. Aitäh!

16:06 Esimees Eiki Nestor
Arupärimisele vastab välisminister Sven Mikser. Palun!

16:06 Välisminister Sven Mikser
Austatud juhataja! Head Riigikogu liikmed! Head arupärijad! Kahtlemata on see, kui üks Euroopa Liidu ja ka NATO liikmesriik satub sisepoliitilisse kriisi, kui seal kuhjuvad tõsised siseriiklikud pinged, muret tekitav kõigi Euroopa Liidu ja kõigi NATO liikmesriikide jaoks. Ma usun, et meie siin Eestis peaksime eeskätt olema huvitatud sellest, et need pika aja jooksul kuhjunud pinged, mis jõudsid teatud kulminatsiooni või haripunktini 1. oktoobril, kui Kataloonia autonoomse regiooni liidrid viisid läbi hääletuse, mille Hispaania kõrgeim kohtuinstants oli eelnevalt põhiseadusvastaseks tunnistanud, leeveneksid ja leiaksid lahenduse ning et see lahendus leitaks seaduslikus raamistikus.
Ma usun, et Kataloonia ennetähtaegsed parlamendivalimised, mille Hispaania valitsus on 21. detsembriks kokku kutsunud, loovad tegelikult ühe võimaluse olukord rahumeelselt lahendada või vähemalt selle suunas liikuda. Ja ma väga loodan, et ka kõik poliitilised jõud Hispaanias, sh Kataloonias, seda võimalust kasutavad. On erakordselt oluline, et demokraatlikes riikides toimuksid kõik poliitilised protsessid demokraatiat ja seadusi austades. Ma usun, et kõigi Kataloonia poliitiliste jõudude valmisolek 21. detsembri valimistel osaleda on üks eeldus, et Madrid saaks legitiimse partneri dialoogiks, nii et oleks võimalik Hispaanias tekkinud sisepingeid lahendada. On täiesti arusaadav, et selliseid erimeelsusi ja pingeid ei saa ületada üleöö, aga kindlasti avab poliitiline protsess tee dialoogiks, mille tulemusel sündivat lahendust võiksid kõik asjaomased pooled tunnistada.
Lähen nüüd arupärimises esitatud küsimuste juurde. Esimene küsimus: "Millistel juhtudel pälvib rahvaste enesemääramisõigus Teie (Ma eeldan, et mõeldakse Eesti valitsust. – S. M.) toetuse ja millistel juhtudel mitte? Milline on Teie hinnang katalaanide, kurdide ja tiibetlaste seisundile – mil määral on nende enesemääramisõigus praeguses maailmas tagatud ning milliseid samme on nende õiguste kaitseks vaja astuda?" Kõigepealt, rahvaste enesemääramisõigus on kahtlemata väga oluline rahvusvahelise õiguse põhimõte. Just nimelt üldise rahvusvahelise õiguse põhimõttena see alati ka kehtib – tulenevalt juba ÜRO põhikirja artikli 1 lõikest 2 – ja sellele, et selline õigus kehtib, ei vaidle vähemalt mulle teadaolevalt vastu ükski ÜRO liikmesriik. Küll ei ole rahvusvahelises õiguses päriselt üksmeelt selles osas, kes on enesemääramisõiguse kandjad, ega ka paraku selles osas, mida see õigus tegelikult endas sisaldab. Samuti ei ole rahvusvahelises õiguses üheselt fikseeritud, kas üldse ja kui jah, siis millistel juhtudel annab enesemääramisõigus õiguse ka riigist eralduda või uus riik moodustada. Tegelikult ei ole rahvaste enesemääramisõigus ja riigi territoriaalse terviklikkuse põhimõte ilmtingimata teineteisele vastukäivad printsiibid, kuivõrd enesemääramisõigust on võimalik teostada ka territoriaalselt terviklike riikide piires. Riigi koosseisust eraldumine ei ole üldjuhul enesemääramisõiguse

teostamise esmane viis. Rahvusvahelise rahu ja julgeoleku huvides eelistatakse üldjuhul nn sisemist enesemääramist ehk autonoomiat. Eraldumine, uue riigi moodustamine võib olla õigustatud n-ö viimase võimalusena. Toon näiteks maailma lähiajaloost tuntud Kosovo riigi loomise, kus eraldumisel tugineti argumendile, et see on vältimatult vajalik, äärmine võimalus ulatuslike inimohvrite vältimiseks. Arupärimise sissejuhatuses on viidatud rahvusvahelise vabaühenduse Esindamata Rahvaste Organisatsiooni väljatöötatud rahvaste õiguste ülddeklaratsioonile. Kindlasti on siinkohal oluline märkida, et ka selles Esindamata Rahvaste Organisatsiooni rahvaste õiguste ülddeklaratsioonis ei väideta, et riigi loomine on iga rahvusrühma absoluutne õigus, vaid kinnitatakse, et enesemääramisõigus hõlmab õigust iseseisvale riigile, kui seda õigust ehk siis enesemääramisõigust ei ole võimalik teostada muul viisil (ingliskeelses tekstis: "*The right to self-determination includes the right to independent statehood where the exercise of the right to self-determination cannot be implemented without establishing an independent state*").

Enesemääramisõiguse tagamise määra ei ole seega võimalik üheselt hinnata, sellel õigusel on erinevaid väljundeid ja vorme. Küll aga on võimalik hinnata ja tulebki hinnata inimõiguste tagamist, mida jälgivad muu hulgas ka mitmed rahvusvahelised organisatsioonid. Kataloonia puhul väärib kindlasti märkimist, et Euroopa Nõukogu ministrite komitee kõige viimatine, eelmise aasta juulis vastu võetud resolutsioon, mis käsitleb vähemusrahvuste kaitse raamkonventsiooni täitmist Hispaanias, ei too eraldi välja murekohti katalaanide õiguste tagamisel.

Kui rääkida tiibetlastest, kurdidest ja ka teistest rahvusrühmadest, siis oli küsimus, mida teeb Eesti nende seisundi teema tõstatamiseks ja õiguste kaitsmiseks. Eesti kindlasti arutab nende rahvaste ja esindajate inimõiguste tagamist nii kahepoolses suhtluses nende riikidega, kus need rahvusrühmad elavad, kui ka näiteks Euroopa Liidu ja kolmandate riikide vahel peetava inimõiguste dialoogi raames.

Teine küsimus: "Mil moel aitab Eesti kaasa riigita rahvaste õiguste kaitsele ning nende enesemääramisõiguse teostamisele?" Eesti on olnud ja on jätkuvalt väga aktiivne põlisrahvaste õiguste tagamise toetaja. Eesti tõstatab põlisrahvastega seotud küsimusi, sh murekohti, rahvusvahelisel areenil, eeskätt ÜRO Inimõiguste Nõukogus. Näiteks oli Eesti 2007. aastal ÜRO põlisrahvaste õiguste deklaratsiooni kaasesitaja. Me oleme ka toetanud ÜRO Peaassamblee põlisrahvaste õiguste resolutsioonide vastuvõtmist. Selle aasta septembris võeti Eesti toetusel vastu resolutsioon, mille eesmärk on tagada võimalikult paljude põlisrahvaste esindajate osalemine ÜRO kõigis kehamites, kui kohtumised ja küsimused puudutavad põlisrahvaid endid.

Eesti riik toetab Välisministeeriumi kaudu ka põlisrahvastega seotud ürituste korraldamist, seda nii rahaliselt kui ka moraalselt. Oleme seda teinud juba alates 1996. aastast. Käesoleva aasta mais võttis Euroopa Liit vastu nõukogu järeldused põlisrahvaste kohta ja Euroopa Liit on lisanud põlisrahvaste õigused oma prioriteetsete teemade hulka ÜRO inimõiguste foorumitel. Ka seda protsessi on Eesti aktiivselt toetanud. Põlisrahvaste õiguste kaitsmine oli ka üks teemasid, mida käsitleti alles möödunud kuul Tartus Eesti Euroopa Liidu Nõukogu eesistumise raames toimunud inimõiguste töörühma kohtumisel.

Kolmas küsimus: "Kas peate õigeks, et rahvaste õiguste ülddeklaratsioonist saaks rahvusvaheliselt tunnustatud dokument? Kuidas olete selle nimel töötanud või kavatsete seda tulevikus teha?" Viitasin sellele dokumendile ka juba vastuses esimesele küsimusele. Nagu öeldud, Esindamata Rahvaste Organisatsioon on rahvusvaheline vabaühendus ja nende vastuvõetud rahvaste õiguste ülddeklaratsioon on juba praegu rahvusvaheliselt tunnustatud dokument. Suures osas sisaldab see dokument põhimõtteid, mis on olemas ka inimõiguste ülddeklaratsioonis, ÜRO põhikirjas, kodaniku- ja poliitiliste õiguste rahvusvahelises paktis ning majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvahelises paktis. Seega võib öelda, et rahvusvaheline õigus sisaldab juba praegu enamikku nendest olulistest põhimõtetest. Ma arvan, et eeskätt ei olegi küsimus mitte niivõrd uute dokumentide vastuvõtmise vajaduses, kuivõrd selles, kuidas inimõigusi üle maailma paremini tagada. See on kindlasti diplomaatilise töö, sh ka Eesti riigi tehtava diplomaatilise töö lahutamatu osa.

Ja viimane küsimus, millele viitas arupärija ka oma avasõnavõtus. 1. oktoobril toimusid Kataloonias tõepoolest kahetsusväärsed sündmused. Samal päeval rõhutas Välisministeerium oma vastuses ajakirjanike arupärimisele seda, et Eesti toetab Hispaania suveräänsust, põhiseaduslikku korda ja territoriaalset terviklikkust. Ka mina ütlesin omaenda nimel, et nii Eesti kui ka Euroopa Liit toetavad Hispaania territoriaalset terviklikkust, kuid me soovime, et Hispaania põhiseadusliku korra tagamine toimuks vägivallatult. Samuti ütlesin, et situatsioon on muret tekitav ja ma loodan, et lähipäevil leiavad osapooled võimaluse dialoogiks.

Tegelikult on teile hästi teada hiljutisest Riigikogu infotunnist, selleteemalisest mõttevahetusest teie erakonna liikmetega, et nii toetust Hispaania põhiseaduslikule korrale, suveräänsusele ja territoriaalsele terviklikkusele kui ka muret tekkinud pingete üle ja soovi leida vägivallatu väljapääs sellest olukorrast väljendasin ma juba 1. oktoobril. Kumbki neist põhimõtetest ei ole vaatamata vahepealsetele arengutele muutunud. Kindlasti ei ole ka muutunud Eesti riigi toetus oma lähedasele liitlasele Hispaaniale, et nad leiaks oma põhiseaduse raames lahenduse sellele pingelisele olukorrale. Ja kindlasti on ka Eesti soov see, et lahendus oleks seaduslik, demokraatia põhimõtteid austav ja vägivallatu. Aitäh!

16:18 Esimees Eiki Nestor
Küsimused välisministrile. Artur Talvik, palun!

16:18 Artur Talvik
Aitäh! Hea välisminister! 21. detsembri valimised toimuvad olukorras, kus Hispaania keskvalitsus on arreteerinud poliitilisi vastaseid, pannud kinni kaheksa Kataloonia valitsuse liiget, kellest mitu on ka oma erakondade juhid. Nende praegune valitsusjuht on põhimõtteliselt eksiili läinud. Kas te tõepoolest nimetate demokraatlikeks selliseid valimisi, kus poliitilised vastased on valimiste ajaks vangi pandud?

16:19 Välisminister Sven Mikser
Aitäh! Ma arvan, et ennetähtaegsed parlamendivalimised on viis, kuidas tuua see protsess tagasi seaduslikkuse raamidesse. Mul on hea meel, et praeguse seisuga on kõik Kataloonia olulisemad poliitilised jõud deklareerinud valmidust nendel valimistel osaleda. Ka Hispaania keskvalitsuse pressiesindaja on öelnud, et kõik poliitikud, keda ei ole kuriteos süüdi mõistetud, võivad valimistel kandideerida. Ma eeldan, et see puudutab ka neid isikuid, kellele on esitatud süüdistus seaduse rikkumises, kuid keda ei ole selleks hetkeks süüdi mõistetud. Nii palju kui avalikest allikatest on võimalik välja lugeda, käib praegu Kataloonia poliitiliste jõudude vahel peamine debatt selle üle, kas erakondadel on oma poliitiliste eesmärkide realiseerimiseks mõistlikum kandideerida eraldi nimekirjadega või tuleks luua valimisliite või -blokke.
Ma eeldan, et kui neid valimisi, mille on esile kutsunud Hispaania keskvalitsus, ei boikoteeri ükski poliitiline jõud, siis on nende tulemusena valitavad Kataloonia kui autonoomse regiooni võimuorganid see partner, kellega Hispaania keskvalitsus peab asuma ka dialoogi, et see kriis lahendada. Näiteks Euroopa Ülemkogu alaline president Donald Tusk on väga õigesti öelnud, et kindlasti on eelistatav kasutada sellise konflikti lahendamisel argumentide jõudu, selle asemel et kasutada jõudu argumendina, aga Euroopa pealinnadele – nii nagu tegelikult kogu demokraatliku maailma pealinnadele – on partneriks Madrid. Ja Madrid peab omakorda leidma viisi, kuidas pidada dialoogi Barcelonaga.

16:21 Esimees Eiki Nestor
Krista Aru, palun!

16:22 Krista Aru
Aitäh, härra juhataja! Austatud minister! Opositsiooni või katalaanide iseseisvusjõudude põhiliste juhtide arreteerimine ei ole hea algus selleks, et seda protsessi tõesti täieõiguslikult rahvaste enesemääramisõigust järgides edasi viia. Kuidas te nimetaksite seda kõike, mida Hispaania keskvalitsus on katalaanide puhul rakendanud? Mida nad nüüd teha saavad või kuhu üldse edasi liikuda? Nende põhilised juhid on arreteeritud ja valimised on tulemas. Kuidas üldse on katalaanide iseseisvuse ja enesemääramisõigusega praeguses olukorras?

16:22 Välisminister Sven Mikser
Aitäh selle küsimuse eest! Sellest, kuidas rahvusvaheline õigus käsitleb enesemääramisõigust üldiselt ja ka enesemääramisõigust koosmõjus teise olulise rahvusvahelise õiguse printsiibi ehk territoriaalse terviklikkusega, ma juba rääkisin oma sissejuhatavates vastustes kirjalikult esitatud küsimustele. Tegelikult on alati hea ka autoriteetidele toetuda. Üks Eesti tuntumaid ja tunnustatumaid rahvusvahelise õiguse spetsialiste, professor Mälksoo on oma hiljuti ilmunud väga heas artiklis neid enesemääramisõiguse küsimusi päris põhjalikult käsitlenud. Ta rõhutab, et lähiminevikus on enesemääramisõigust riikide loomisel käsitletud peamiselt dekoloniseerimise kontekstis. 1966. aastal

võeti ÜRO-s vastu kaks juriidiliselt siduvat inimõiguspakti: kodaniku- ja poliitiliste õiguste pakt ning majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste pakt. Viitasin neile ka juba eelnevas sõnavõtus. Mõlemad rõhutavad oma esimeses artiklis kõigi rahvaste õigust enesemääramisele. Aga oleks ekslik arvata, et kuigi need paktid kinnitavad rahvaste õigust enesemääramisele, siis see tähendab automaatselt kõigi rahvaste õigust luua oma riik ja eralduda vanast riigist.
Ka professor Mälksoo ütleb, et rahvusvahelises õiguses valitsev doktriin on andnud eelise olemasolevate riikide territoriaalsele terviklikkusele, allutades sellele rahvaste enesemääramisõiguse. See tähendab tegelikult seda, et eeskätt demokraatlikes riikides realiseeritakse enesemääramist autonoomia kaudu. Kindlasti on võimalik ka seadusi järgides algatada seaduste, sh põhiseaduse muutmist, selleks et saaks astuda samme, mis ei ole võib-olla praegu põhiseaduse kontekstis võimalikud. Aga me ei saa kiita heaks ega pea riigina, kellele on olulised omaenda suveräänsus ja terviklikkus, kiitma heaks tegevusi, mis on ühe meie liitlasriigi ja meie Euroopa Liidu partneri põhiseadusega vastuolus.
Ma arvan, et teadlik üleskutse ja teadlik edasiminek selle hääletusega, mille kohus oli eelnevalt kuulutanud põhiseadusvastaseks, oli kindlasti üks samm, mis aitas kaasa nende pingete eskaleerumisele. Ja püüdes olla konstruktiivne, sekkumata riikide suveräänsetesse siseasjadesse, avaldan mina küll siinkohal lootust, et need valimised viiakse läbi nii, et on tagatud kõigi poliitiliste jõudude võimalus nendel osaleda, ja et nende valimiste tulemusel moodustatakse võimuorganid, keda ka Hispaania keskvalitsus näeb legitiimse partnerina dialoogiks. Ma ei taha spekuleerida – ja ma ei arva, et minul oleks ka paslik siin spekuleerida – selle üle, kuidas siis päädib see dialoog teemal, milline saab olema Kataloonia autonoomia ulatus või Kataloonia autonoomse regiooni tulevane staatus. Ma ei saa ka spekuleerida selle üle, kes, st milline jõud on nendel valimistel edukas, sest on selge, et Kataloonia ühiskond, rääkimata Hispaania ühiskonnast tervikuna, on võrdlemisi kirju ja võib öelda, et sellel teemal ka lõhestunud. Pilt ei ole sugugi must-valge.
Kindlasti on ka nende inimeste hulgas, kes tahaksid näha Kataloonia riiklikku iseseisvust, erinevaid motiive: on neid, kelle primaarne kaalutlus on majanduslik, ja on neid, keda motiveerib mõni muu emotsioon. Kui panna sellele küsimusele juurde küsimus Euroopa Liitu kuulumisest, võib see mõjutada väga paljude inimeste arvamust. Loomulikult võib ka unionistide hulgas – nende inimeste hulgas, keda on ühiskonnas märkimisväärne osa ning kes toetavad Hispaania ühtsust ja Kataloonia kuulumist Hispaania koosseisu – olla inimesi, kes Hispaania ühtsuse toetamisele vaatamata tahaksid näha Kataloonia autonoomia piire suuremana. Aga see on küsimus, mille peab Hispaania lahendama omaenda põhiseaduse raames. Ja ma arvan ka, et ülemäärane väline sekkumine ei pruugi tegelikult väga konstruktiivselt kaasa aidata sellele, et jõuda rahumeelse ja seadusliku lahenduseni.

16:27 Esimees Eiki Nestor
Andres Ammas, palun!

16:27 Andres Ammas
Lugupeetav eesistuja! Lugupeetav minister! Ajendatuna ühest teie äsjasest vastusest pöördun korraks veel tagasi selle 1. oktoobri juurde. Tol päeval häiris minu hinnangul väga suurt osa Eesti avalikkusest too palju kõneks olnud Välisministeeriumi avaldus, milles ei olnud viidet ühelegi konkreetsele persoonile ja milles ei olnud hukka mõistetud politsei vägivalda. Hetk tagasi te ütlesite, et teie tegite juba samal päeval avalduse, milles te selle vägivalla hukka mõistsite. Kas me räägime kahest erinevast avaldusest või kus see teie seisukoht väljendus? Meedia kaudu too teie seisukoht – vähemalt sel päeval – avalikkuse ette ei jõudnud.

16:28 Välisminister Sven Mikser
Aitäh! Jah, Eesti riigis nii nagu mujalgi nimetatakse meediat tihtipeale neljandaks võimuks, mille üle poliitikud päriselt kontrolli ei oma. Ma loodan, et ma ei ole ainukene erand, kes ei oma päriselt kontrolli selle üle, kuidas ajakirjanduses pealkirjad sünnivad, ega ka selle üle, millisel kellaajal ja isegi millisel kuupäeval üks või teine avaldus ära trükitakse.
Te võite seda minu seisukohta lugeda 2. oktoobri Eesti Päevalehe paberväljaandest. Seal öeldakse, et praeguse Euroopa Liidu eesistujariigi Eesti välisminister Sven Mikser ütles eile õhtul ehk siis 1. oktoobril, et Kataloonia sündmused teevad muret ja et Euroopa Liit jälgib arenguid kahtlemata tähelepanelikult. Sealt edasi ma juba tsiteerisin. Nii et see minu väljaütlemine sündis tõepoolest 1. oktoobri õhtul. Aga

nagu öeldud, ei lükka see ümber ega võta tagasi Eesti riigi tänaseni kehtivat ühest seisukohta, mis puudutab Hispaania suveräänsuse ja põhiseadusliku korra austamist. Üks nendest mõtetest jõudis samal päeval *online*-meediasse ja teine alles järgmise päeva paberlehte. Kui minul oleks kontroll ajakirjanduse toimimise üle – mida mul, jumal tänatud, poliitikuna ei ole –, siis oleks see ajaline lõtk võib-olla olemata jäänud.

16:30 Esimees Eiki Nestor
Igor Gräzin, palun!

16:30 Igor Gräzin
Austatud ettekandja! Te osutate väga suurt tähelepanu ja panete suured lootused eelolevatele erakorralistele valimistele ning arvate, et väga tore, kui need valimised toimuvad. Nii Kataloonias kui ka Krimmis seisneb valimiste eripära selles, et mõlemal juhul on tegemist liidrite arreteerimisega. Kataloonia valitsuse liikmed ja need, kes on separatistlikel seisukohtadel, nähtavasti valimistel osaleda ei saa ja neid, kes peaksid aktiivselt separatismi poolel olema, ähvardab vangla. Kas te tõesti arvate, et selline Franco algatatud poliitika Kataloonia suhtes võib nendes tingimustes muutuda millekski muuks kui farsiks?

16:31 Välisminister Sven Mikser
Aitäh! Kõigepealt, ma kutsun üles kõiki parlamendiliikmeid, aga loomulikult ka kõiki teisi hoiduma sellistest paralleelidest, olgu siis Franco diktatuuri ja praeguse Hispaania vahel või, nagu mõnikord ka ajakirjandusest kuulda on, omaaegse Nõukogude impeeriumi ja praeguse demokraatliku Hispaania vahel. Need paralleelid ei ole kohased, need on kindlasti Hispaania suhtes ülekohtused. Loomulikult loodan ma, et valimised toovad selle tõsise kriisi seaduslikkuse, demokraatia ja, kui soovite, ka diplomaatia raamidesse tagasi. See on parim võimalus, mida mina tänasel päeval näen. Ja ma arvan, et kui lähtuda Eesti huvidest, siis mitte keegi teine ei peaks lootma midagi muud. See on kindlasti oluline. Nüüd, mis puudutab neid inimesi, kellele on esitatud süüdistused ja kes on eeluurimise ajaks vahi alla võetud, siis mulle teadaolevalt on prokuratuur neid inimesi süüdistanud seadusvastastes tegudes. Neid ei ole vahistatud nende maailmavaate või poliitiliste veendumuste tõttu, vaid siiski tegude tõttu. Aga loomulikult on oluline see, et kohtupidamine toimuks kõige paremate demokraatiatavade järgi. Mõistagi on Euroopas alati võimalik, kui kõik riigisisesed kohtuinstantsid on läbitud ja süüdistatav ei ole lahendiga nõus või rahul, pöörduda oma õiguste tagamiseks ka Euroopa Inimõiguste Kohtusse. Tundmata Hispaania riigisisese õiguse kõiki finesse, võin tugineda üksnes avalikest allikatest kättesaadavatele avaldustele. Nende kohaselt on kõigil inimestel, kelle suhtes ei ole kohus langetanud süüdimõistvat otsust, võimalik ka valimistel osaleda. Nii et minu lootus on, et need valimised on tõepoolest samm väljapääsu poole sellest väga murettekitavast pingelisest olukorrast.

16:34 Esimees Eiki Nestor
Riigikogu kodu- ja töökorra seaduse § 140 annab Riigikogu juhatajale võimaluse anda Riigikogu liikmele võimalus esitada üks suuline küsimus. Jürgen Ligi, palun!

16:34 Jürgen Ligi
Aitäh! Härra välisminister, ärme tõesti aruta Venemaa osa Kataloonia iseseisvumise soovide ajaloos. Tegelikult ei tahaks ka politsei vägivalla teemal sõna võtta, kui kõige suurem liitlane on kõige suuremas hädas, aga natukene on siiski aega mööda läinud. Kas meil on mingisugune teadmine sealsete juurdluste või politsei vägivalla kohta? Kas meile on teada, et seal ületati mingeid piire? Ja kas meil on ka kahtlusi kohtupidamise suhtes? Te praegu justkui ütlesite, et "te loodate, et". Diplomaatiakeeles tähendab see, nagu oleks mingeid kahtlusi, et kohtupidamine ei ole õiglane. Nii et kas meil on praegu täpset ülevaadet politsei ja kohtute kohta Euroopa riikides – on seal mingeid probleeme olnud?

16:34 Välisminister Sven Mikser
Hispaania on demokraatlik riik, on õigusriik. Ja nii nagu kõigis Euroopa Liidu liikmesriikides me lähtume eeldusest, et kohtuvõim on poliitilisest võimust sõltumatu, et poliitiline võim ei avalda kohtuvõimule survet ei ühes ega teises suunas. Meil ei ole ka selliseid andmeid, millele siin mõnikord väljaütlemistes

apelleeritakse, justkui oleks tegemist poliitilise protsessiga.
Loomulikult jälgib kogu demokraatliku maailma üldsus Kataloonias toimuvat väga tähelepanelikult, mis on ka arusaadav. Nagu ma ütlesin, teevad tõsine sisepoliitiline kriis, tõsised pinged ühes suures Euroopa Liidu liikmesriigis, ühes suures NATO liitlasriigis meile muret, teevad muret kõigile Euroopa riikidele. Aga me hoidume sekkumast ebakohasel viisil nendesse küsimustesse, mis on ja peavad olema ühe demokraatliku riigi suveräänsed siseasjad. Nii kaua, kuni meil ei ole tõendeid selle kohta, et oluliste demokraatiaprintsiipide vastu on eksitud, ei arva ma, et ükski poliitik siin saalis või ka väljaspool seda saali peaks tegema või esinema sellekohaste insinuatsioonidega.

16:36 Aseesimees Hanno Pevkur
Austatud välisminister, rohkem küsimusi teile ei paista. Aitäh! Riigikogu liikmed, nüüd on kõikidel võimalik läbirääkimisi pidada. Esimesena on soovi avaldanud Artur Talvik. Palun!

16:37 Artur Talvik
Hea aseesimees! Hea minister! Kuidagi raske oli välisministrit vaadata siin meie küsimustele vastamas. Ühest küljest ma mõistan, et see ongi diplomaatiliselt väga keeruline olukord. Teisest küljest ma võiksin anda välisministrile vähemalt 20 võimalust või lauset, mismoodi kirjeldada seda olukorda diplomaatiliselt niimoodi, et me Eesti riigi esindajatena ei peaks tulevikus häbenema oma seisukohti, et me ei peaks unustama ära rahvaste enesemääramise ja muid õigusi, et me ei peaks unustama ära seda, et me elame ikkagi demokraatlikus Euroopas.
Mult on küsitud, miks mina räägin või Vabaerakond räägib nii palju Kataloonia teemal. Minu jaoks isiklikult on see väga palju Eesti teema. Enesemääramisõigusest me rääkisime – enesemääramisõigusest, mis on meie omariikluse alusprintsiip. Teisest küljest, võib-olla otsustatakse praegu just nimelt Kataloonias või Hispaanias see, mis suunas Euroopa läheb. Kui seda kriisi mõistlikult ära ei lahendata, võib alata Euroopa Liidu põhjalikum lagunemine. Või kui me tõesti õigustame selliseid Hispaania keskvalitsuse tehtavaid ebademokraatlikke samme, võib see päädida sellise Euroopaga, mida sotsiaaldemokraatlik välisminister kindlasti näha ei tahaks.
Tahan meelde tuletada, et kataloonlased esindavad avatud, lahtist ja euroopalikke väärtusi hindavat piirkonda Hispaanias. Sotsiaaldemokraadid on siinsamas pukis hoogsalt loomasid kaitsnud või näiteks karusloomakasvatuste kinnipanemise eest võidelnud. Tuletan meelde, et katalaanid olid esimesed Hispaanias, kes seisid härjavõitluse lõpetamise eest ja lõpetasidki selle ära, muudest euroopalikest väärtustest rääkimata. Me ei saa jätta sellist tõelisi euroopalikke väärtusi esindavat rahvast üksi oma soovide, tahtmiste ja enesemääramisega.
Me oleme praegu olukorras, kus katalaanide demokraatlikult valitud juhid on tõepoolest vangistatud. Hispaania seaduste järgi võib neid tabada kuni 30-aastane vanglakaristus, mis on täiesti ebaproportsionaalne. Eesti seaduste järgi pead sa ikka tõsine topeltmõrvar olema, et selline paragrahv üldse su peale tuleks. Me näeme, kuidas kooliõpetajaid kutsutakse ülekuulamisele sellepärast, et nad käsitlesid tunnis vägivalda, mida politsei üles näitas ja mida kõik katalaani lapsed omal ajal koolides nägid.
Me tegelikult aitame kaasa olukorra eskaleerumisele või veel keerulisemaks minekule sellega, et me ei ütle välja oma seisukohta. Me ei ütle julgelt positsioonilt, et kuulge, poisid, te olete küll meie liitlased, aga siinkohal läheb jamaks. Palun ärge tehke seda! Me oleme juba Euroopa pärast mures. Me oleme mures selle pärast, mis meist kõigist edasi saab. See on see, mida me Vabaerakonnana tahame ka Eesti valitsusele meelde tuletada. Kui valitsusliikmed, sh välisminister, räägivad meile siit puldist euroopalikest väärtustest, siis seistagu nende euroopalike väärtuste eest, lähtumata topeltstandarditest, et ühes kohas räägitakse ühtemoodi ja teisel pool teistmoodi. Aitäh!

16:42 Aseesimees Hanno Pevkur
Igor Gräzin, palun!

16:42 Igor Gräzin
Räägin iseenda ja arupärijate nimel. Artur oma jutuga siin eespool tuletas meelde selle kuulsa Stanislavski lause. Tähendab, meil oli siin välisminister, me kuulasime teda ja tahtnuks karjuda "*Ne verju!* ", sest mitte miski, mis välisminister rääkis, ei kõlanud usutavalt. Ta ütles, et meil on väga suur mure, süda valutab ja me püüame aidata. Aga sa näed, et sellel inimesel ei valuta süda, tal on tõepoolest

ükskõik, sest meie positsioonist õhkub pisikese, korraks suureks saanud riigi heaolu ja rahulolu. Kõik on korras, peab natuke rääkima muredest, sellest ja sellest, sest siis me näeme suured välja.
Aga kõige hullem lugu on see, millest Artur rääkis ja mis mul praegu sees kihvatas – kui tuleb välja, et ma ei tohi enam isegi õigeid küsimusi esitada. Kas teate, mis on kõige jubedam? Ükskõiksus, st kui süda ei valuta mitte millegi pärast. See lause suveräänsuse ja siseasjade kohta on ju jabur. Kui kaua me elame 1975. aasta Helsingi lõppdokumendi järgi, millele Brežnev alla kirjutas? Nüüd siis ongi meil see territoriaalne terviklikkus. Brežnevit ei ole enam!
Samas näitab akadeemik Mälksoo võimalikke kontseptuaalseid variante, aga ei võta seisukohta. Tähendab, võib võtta nii, võib võtta naa, võib võtta kolmandat moodi. Rahvusvahelises õiguses on kõik võimalik, aga see ei ole juriidiline ja õiguslik järeldus, millena seda siin praegu serveeriti. Me ei sekku demokraatliku riigi siseasja. Aga huvitav on, et me sekkume demokraatliku India siseasjadesse ja ütleme, et andke meile meie laevakaitsjad tagasi! Kusjuures India on meie jaoks selgelt palju suveräänsem kui Hispaania. Hispaania on NATO-s ja meie suveräänsus on vastastikku mõnevõrra piiratud, sest me oleme liitlased. India ei ole seda, aga sinna me sõidame oma suveräänsusega sisse, sest seal on nagu kerge mure.
See, et me laseme täiesti külmalt läbi politsei vägivalla … Nõukogude Liiduga ei tohi võrrelda, aga tõepoolest, isegi numbrid ja meetodid langevad kokku. Meelde tuleb Tbilisi 1989, Šotha Rusthaveli väljak – see, mis seal toimus. Mis vahe siin on? Tõsi, seal oli ka kaks tanki, nüüd ei olnud, aga see, et demokraatlikus riigis võib manifestatsioone jõuga laiali ajada, on printsiip. Kui me ei julge isegi seda öelda, et kallid sõbrad, poisid, teil läks viltu, tõmmake tagasi, siis ausalt öeldes, kui mina oleksin hispaanlane, siis ma ütleksin, et kuradile, selliseid sõpru nagu Eesti minu Hispaanial vaja ei ole, kui te ei tule kriitilises olukorras appi ega ütle meile, mida me tegema peame.
See on nüüd see koht, kus Eesti Vabariigi välisminister oleks pidanud püsti tõusma ja ütlema, et siin on probleem, see on Euroopa probleem, Hispaania, see on ka teie probleem, mina olen praegu eesistuja ja hakkame mõtlema, kuidas sellest rääkida. Ega see Hispaania politsei peksmine ju pulli pärast ei olnud. Selle eesmärk oli ära hoida võimalikke läbirääkimisi katalaanidega, et neid läbirääkimisi ei tuleks. Ja mis on siis see kuritegu, mille nad on sooritanud? Nad palusid: "Rääkige meiega!" Ja see on see koht, kus Eesti ütles, et meil on ükskõik. Mis seal ikka, ega mentaalsust muuta ei saa: kui on ükskõik, siis on ükskõik. Aga kõigile teistele siin saalis ma ütlen, et teate mis, sõbrad, poliitikas üldse – kuigi välispoliitikas on see mõnikord raske, aga seekord ehk siiski ka välispoliitikas – me peame julgema teha head. Aitäh! (Keegi aplodeerib saalis.)

16:47 Aseesimees Hanno Pevkur
Head kolleegid! Rohkem kõnesoove ei ole, loeme selle arupärimise arutelu lõppenuks.

---

3. 16:47 Vaba mikrofon

16:47 Aseesimees Hanno Pevkur
Ja nüüd on pärast haamrilööki igalühel võimalus registreeruda sõnavõtuks vabas mikrofonis. Palun, Jüri Jaanson!

16:47 Jüri Jaanson
Põnevatele teemadele vahelduseks midagi igavamat. Me siin ühes arupärimises kuulsime, et Eesti riigil läheb päris hästi. Me saame kohe 100-aastaseks ja meie iseseisvuse taastamisest on juba möödunud üle veerand sajandi. Meil on hea rahanduslik seis ja meil on ka majanduskasv – vähemalt lühiajaliselt läheb hästi. Ühesõnaga, elame järjest paremini. Aga kõige selle juures on meil suureks probleemiks kujunenud erivajadustega inimeste ligipääsetavus ja sellega arvestamine. See on suuresti empaatia ja mõistmise teema, aga teisalt ka õppimise koht.
Kui ettevõtlus- ja infotehnoloogiaminister Urve Palo vastas siin hiljuti infotunnis mu kolleegi küsimustele ligipääsetavuse määruse kohta, et seda ju polekski vaja, ehitusseadustikus kirjas olevast tegelikult piisaks, siis võiks sellega iseenesest isegi nõustuda. Nii olekski väga hea, aga ma usun, et minister Palo saab suurepäraselt aru, et kui ratastoolis inimene jõuab trepi või redeli juurde, siis sealt ta üles ei roni. Samas, kui tema jutule või ministeeriumisse tuleb inimene, kellel on meelepuue või mõni sisemine

varjatud puue, siis ta ei oska käituda. Ta ei tea, kuidas selle inimesega hakkama saada – kui see inimene üldse tema juurde jõuabki, sest ministeerium on tegelikult tõkkeid täis. Seda me näeme ka näiteks uue ühendministeeriumi puhul, mille ehitamisse ei kaasatud erivajadustega inimesi. Ma käisin seda ka ise vaatamas ja ega ma seal õieti iseseisvalt, ilma abita ei saaks administraatori juurest edasi.
Teine näide. Selleks, et just erivajadustega inimeste ligipääsetavust tööle parandada, sõlmis Sotsiaalministeerium töövõimereformi käigus asjaosalistega hea koostöö leppe, et avalik sektor võtaks viie aasta jooksul tööle 1000 erivajadustega inimest ehk 200 inimest aastas. Mina käisin ka eelmise aasta tegevustest ülevaadet andmas ja sain aru, et selle teemaga ei ole üldse tegeletud. See teema ei ole meil fookuses.
Kolmas suur teema on ligipääsetavus infole rahvusringhäälingu näitel. Vaegkuuljatel, samamoodi kurtidel on siin väga suur probleem. Rahvusringhäälingu töötajad otsustavad, millistele saadetele lisatakse subtiitrid, millistele mitte, võimalust ise valida ei ole. Ma arvan niiviisi, et selle asemel, et subtiitrite puhul rahast rääkida, tuleks kohe algusest peale mõelda ligipääsetavusest kui täpselt sama elementaarsest asjast, nagu on näiteks saatejuhi töötasu.
Kokkuvõtteks peaks ligipääsetavus ja sellega arvestamine saama normiks, millega tegeldakse kohe alguses. Ka meie ratifitseerisime siin 2012. aastal rahvusvahelise, ÜRO puuetega inimeste õiguste konventsiooni, mille artikkel 9 sätestab just selle juurdepääsetavuse nõude. Lisaks pean ma oluliseks artiklit 20, mis toob välja iseseisva liikumisvõime. Isiklik liikumisvõime tähendab, et inimesed saavad ise otsustada, mida nad millisel hetkel teevad või kuhu liiguvad.
Lõpetuseks: kellele ma selle jutu ikkagi adresseerin? Kõigile. Eelkõige avalikule sektorile, mis peaks andma kogu meie ühiskonnale eeskuju, et kõik oleks võimalikult ligipääsetav, sh Vabariigi Presidendi Kantseleile, ministeeriumitele, riigiametitele, rahvusringhäälingule, aga ka kõigile teistele, kellel on oluline osa meie inimeste elu väärtustamisel. Ligipääsetavus ja sellega arvestamine peab saama normiks. Aitäh!

16:53 Aseesimees Hanno Pevkur

Aitäh, Jüri Jaanson! Järgmisena ootame kõnetooli Krista Aru. Palun!

16:53 Krista Aru

Härra juhataja! Austatud rahvaesindajad siin saalis, oma kabinetis, tööpostil, teiste saadikutega kohtumisel! Minu pöördumine lähtub mingil määral sellest rahvaste enesemääramisõigusest, millega me puutusime kokku siin küsides ja arupärimist arutades. Aga vaatame tagasi 100 aasta tagusesse aega. Rahvaste enesemääramisõigus oli see, mida nõudsid eestlased, mida nõudsid koos eestlastega kõik siinmail elanud teised rahvad ja millest sai hakata sündima Eesti Vabariik.
Ma pöördun teie poole "Eesti Vabariik 100" toetusrühma esimehena ja palun kõigil rahvaesindajatel tulla 28. novembril Riigikogu erakorralisele ja pidulikule istungile algusega kell 13. Miks on see päev meile nii eriline ja miks peaks praegused rahvasaadikud kindlasti kohale tulema? Vana kalendri järgi, mis kehtis 31. jaanuarini aastal 1918, oli see kuupäev, mis praegu on 28. november, 15. november. Sellel päeval kell neli kogunesid siia Toompea Valgesse saali esimesed üle Eesti demokraatlikult valitud rahvaesindajad. See oli see meie maanõukogu ehk tuntuma nimega maapäev.
Punkt kell neli algas maapäeva erakorraline istung Valges saalis. Kõik oli väga hästi ette valmistatud. Oli kolm otsust, mille luges ette Jaan Tõnisson. Miks oli kõik nii hästi ette valmistatud? Sellepärast, et siia lossi ette väljakule oli kogunenud 3000 punaväelast, kes kõik nõudsid maapäeva kiiret laialiajamist. Nendest kolmest etteloetud otsusest oli kõige olulisem Eesti Vabariigi sünniakt. Eesti Vabariigi sünniakt loeti ette selle maja Valges saalis praeguse kalendri järgi 28. novembril kell neli. See, et riiki kohe välja ei kuulutatud, tulenes tollastest keerulistest oludest. Tollel hetkel jäi see tegemata ja hiljem, kui vabariik toimis, otsustati, et riigi sünnipäeva hakatakse pidulikult tähistama 24. veebruaril aastast 1918. Kuid riigi sünniakt loeti esimest korda avalikult ette siin, selle maja Valges saalis.
Nii et palun väga teil selle 100 aastat tagasi toimunud sündmuse tähistamiseks tulla s.a 28. novembril pidulikule istungile. Oma deklaratsiooni annab praegusele Eesti kõrgeimale riigivõimule üle sellel suvel valitud noortekogu. See on see akt, kus minevik puutub kokku oleviku ja tulevikuga. Praegu aktiivselt tegutsevad noored ütlevad meile oma soovi, millisena tahavad nemad näha Eesti Vabariiki järgmistel kümnetel aastatel ja kindlasti ka järgmistel sadadel aastatel. Nii et minu palve kõikidele Riigikogu liikmetele on, et kõik, kellel on aega ja võimalust, kelle süda kutsub ja käsib, tuleksid 28. novembril siia Riigikogu istungile. Aitäh!

16:58 Aseesimees Hanno Pevkur

Aitäh, Krista Aru! Rohkem kõnesoove ei ole. Kordamine on tarkuse ema. Tuletan meelde, et 28. novembril kell 13 on siin Riigikogu saalis pidulik istung meile kõigile koos Vabariigi Presidendi ja Vabariigi Valitsusega.
Head kolleegid! Rohkem kõnesoove ei ole. Soovin teile kaunist õhtut ja turvalist koduteed. Näeme homme hommikul kell 10 siinsamas saalis.

Istungi lõpp kell 16.58.